

"QAZAQ XALÍQ ORKESTRI: TAMÍRÍNAN HÁZIRGI DÁWIRGE DEYIN"

*Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali "Xalıq sazları"(girjek
qobız bas) qánigeligi 4-kurs studenti **Kılıchbaeva Parmana***

Annotatsiya: *Bul maqalada qazaq xalıq orkestriniń milliy mádeniyattıń áhmiyetli bólegi sıpatında tariyxıy qálıplesiwi hám búgingi kúndegi dúzilisi qarastırıladı. Orkestrdiń dástúriy muzıkanı saqlaw hám rawajlandırıwdagı úlesi, sonday-aq onıń Qazaqstannıń muzıkalıq bilimlendiriwi hám mádeniy diplomatiyasındaǵı ornı talqılanadı. Orkestr atqarıwshılıǵınıń awızeki dástúrden akademiyalıq formaǵa ótiwine ayırıqsha dıqqat awdarıladı.*

Gilt sózler: *qazaq xalıq orkestri, dombıra, kúy, dástúriy muzıka, Axmet Jubanov, muzıkalıq miyras, mádeniy sayalılıq.*

Аннотация: *В статье рассматривается историческое становление и современное значение казахского народного оркестра как важного элемента национальной культуры. Анализируется вклад оркестра в сохранение и развитие традиционной музыки, а также его роль в музыкальном образовании и культурной дипломатии Казахстана.*

Ключевые слова: *казахский народный оркестр, домбра, кюй, традиционная музыка, Ахмет Жубанов, музыкальное наследие, культурная идентичность.*

Abstract: *This article explores the historical development and contemporary significance of the Kazakh folk orchestra as a vital component of national culture. It examines the orchestra's contribution to the preservation and evolution of traditional music, as well as its role in music education and Kazakhstan's cultural diplomacy. Special attention is given to the transformation of orchestral performance from oral tradition to academic form.*

Keywords: *Kazakh folk orchestra, dombra, kui, traditional music, Akhmet Zhubanov, musical heritage, cultural identity.*

Orkestr (áyyemgi grek tilinen ὀρχήστρα "orxestra", antik teatrda xor ushın maydan) - dirijyor basshılıǵında hár túrli saz ásbaplar atqaratuǵın muzıkantlar jámááti. Hár qanday orkestr quramı keminde bir orkestr toparınan ibarat boladı, ol dúzilisi jaǵınan uqsas hám dawısı biyikligi jaǵınan hár qıylı bolǵan saz ásbaplardıń turaqlı birlespesi bolıp tabıladı.¹

"Orkestr" sózi áyyemgi grek teatrında saxna aldındaǵı dóńgelek maydan - orxestra atınan kelip shıqqan. Onda hár qanday tragediya yamasa komediyaǵa qatnasatuǵın áyyemgi grek xori jaylasqan. Biraq jámáát bolıp muzıka atqarıw ideyası ádewir burın, mısalı, Áyyemgi Mısırda bolǵan. Oyanıw dáwirinde hám onnan soń XVII ásirde orxestra orkestr oyıǵına(оркестровая яма) aylanıp, onda jaylasqan muzıkantlar jámááti de sol ata menen atalıp ketken.

Orkestrlestiriwdiń dáslepki úlgi Monteverdidiń "Orfey" partiturası bolıp, ol qırıq saz ásbabı ushın jazılǵan: Mantua gercoginiń sarayında dál sonsha muzıkant xızmet etken. XVII ásir dawamında ansámblar, ádette, tuwısqan saz ásbaplarınan quralatyǵın edi, tek ayırıqsha jaǵdaylarda ǵana hár túrli saz ásbapların birlestiriw ámelge asırılǵan. XVIII ásir baslarına kelip tarlı saz ásbapları tiykarında orkestr qalıplesti: birinshi hám ekinshi skripkalar, altler, violoncheller hám kontrabaslar. Tarlılardıń bunday quramı tolıq sesli tórt dawıslı (oktava ekilengen bas) garmoniyanı paydalanıw múmkinshiligin berdi. Orkestr basshısı bir waqıttıń ózinde general bas partiyasın klavesinde (saray muzıkasın orınlawda) yamasa organda (diniy muzıkada) atqaratyǵın edi. Keyin ala orkestrge goboy, fleyta hám fagotlar qosıldı, kóbinese fleyta hám goboyda bir atqarıwshılar shertken hám bul saz ásbapları bir waqıtta jańlay almaǵan. XVIII ásirde ekinshi yarımında orkestrge klarnetler, trubalar hám urma saz ásbapları (barabanlar yamasa litavralar) qosıldı.²

Házirgi kúnde orkestr simfoniyalıq, tarlı, xalıq sazları, demli, áskeriy, estradalıq, djaz túrlerine bólinedi.

Qazaqstannıń ótken hám házirgi mádeniy turmısında xalıq orkestrleri áhmiyetli orın tutadı. Olardıń tariyxı kóshpeli xalıqtıń dástúrlerine tiykarlangan bolıp,

¹ Попов С. С. Инструментоведение. — СПб.: Издательство «Лань»; Издательство «ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2019. — С. 9

² Алан Кендалл. Хроника классической музыки. «Классика-XXI», М., 2007.

onda muzıka dombıra, qobız hám basqa da milliy saz ásbaplarında orınlanatuǵın edi. Bul ansambller tek ǵana sazlardı emes, al sońında dáwirdiń ruwxın, qazaq xalqınıń turmıs tárizin hám dúnyaǵa kózqarasın da jetkizgen. Revolyuciyaǵa shekemgi dáwirde muzıkalıq mádeniyat tiykarınan awızeki túrde, jeke atqarıwshılar – qosıqshılar arqalı rawajlangan. Biraq, sovet dáwirinde-aq xalıq orkestrleriniń rásmiy dúzilisi baslandı. 1934-jılı Axmet Jubanov Qurmanǵazı atındaǵı birinshi professional Qazaq xalıq orkestrin dúzdi, ol xalıq muzıka dástúrin jańa formada janlandırıw hám saqlawdı maqset etedi. Sovet mádeniyat siyasatı xalıq kórkem ónerin puxta qollap-quwatladı, hám xalıq orkestrleri dástúriy muzıkanı tek saqlaw ǵana emes, al onı kórkem talqılaw arqalı keń jámiyetshilikke jetkeriwshi boldı. Usı dáwirde atqarıwshılardı professionallastırıw baslandı, nota partituraları islep shıǵıldı, xalıq namaların orkestrlew ámelge asırıldı, bul olardı koncert zallarında tıńlawshılardıǵa jetkeriwge múmkinshilik berdi.

Qurmanǵazı atındaǵı Qazaq milliy xalıq saz ásbapları orkestri - tiykarınan qazaq xalıq sazların qazaq milliy saz ásbaplarınan paydalangan xalda atqarıwshi Qazaqstan muzıkalıq jámaáti.³

Qurmanǵazı atındaǵı Qazaq milliy xalıq saz-ásbapları orkestri Qazaqstan saz-ásbapları kórkem óneri tariyxındaǵı birinshi hám teńi joq orkestr bolıp esaplanadı. Ol qazaq muzıka mádeniyatın, teńi-tayı joq dala namaların, ózgeshe qazaq muzıka ásbapların pútkil dúnyaǵa tanıttı.

1933-jılı Alma-Ata qalasında muzıkalıq-dramalıq texnikum (házirgi P.I.Chaykovskiy atındaǵı Almatı muzıkalıq kolledji) janındaǵı dombıra ansambli sıpatında dúzilgen, al 1934-jılı 1-Pútkil Qazaqstan partiyalıq talantlar slyotında qatnasqannan keyin, sovet muzıkatanıwshısı, kompozitor hám dirijyor Axmet Kuanovich Jubanov tárepinen KazCIK atındaǵı orkestrge aylandırılǵan. Jubanov 1934-jılı 23-apreldegi Qazaq SSR Xalıq aǵartıw komissariatınıń 425-sanlı buyırǵına

³ [Казахский оркестр народных инструментов](#) // [Казахстан. Национальная энциклопедия](#). — Алматы: [Қазақ энциклопедиясы](#), 2005. — Т. III.

muwapiq orkestr basshısı etip tayınlandı hám 1945-jılǵa shekem onıń dirijyorı bolıp isledi.⁴

1944-jılı orkestrge ullı qazaq xalıq sazendesi Qurmanǵazı Saǵırbayulınıń atı berildi.

1967-jıldan baslap Qazaqstannıń xızmet kórsetken jámaáti, al 1978-jıldan akademiyalıq orkestr atanǵan.

Orkestr 1984-jılı "Xalıqlar doslıǵı" ordeni menen sıylıqlanǵan, 2020-jılı Qazaqstan Respublikası Prezidenti Qasım-Jomart Toqaevtıń pármanı menen milliy máqam berilgen.

Orkestrde túrli jıllarda qazaq kórkem óneriniń ullı sazendeleri - atı orkestr jılmasına altın háripler menen jazılǵan atqarıwshılar hám dirijyorlar xızmet etti. Olardıń qatarında Axmet Kuanovich Jubanov, Latif Hamidiy, Fuat Mansurov, Luqpan Muxitov, Oqap Qabıǵojın, Qali Jantileuov, Maxambet hám Nausha Bokeyxanovlar, Jappas Qalambaev, Sh. S. Qajıǵaliev, Roza Baǵlanova, Nurgısa Atabaevich Tlendiev, Qarshıǵa Axmediyarov, Tuyaqberdi Shamelov, Bibigúl Axmetovna Tólegenova, Ermek Serkebaev hám basqalar bar. Házirgi kúnde ataqlı orkestrde 81 talantlı sazende xızmet etpekte, olardıń hár biri Qazaqstandı túrli jarıslarda kórsetiwge qábiletli, al orkestrdi jas talantlı dirijyor – Abılay Janbolatovich Tlepbergenov basqarmaqta.

Orkestr jumısınıń maqseti - mádeniy siyasattı ámelge asırıw, qazaq elinde, jaqın hám uzaq sırt ellerde muzıka tarawında koncert ilajların shólkemlestiriw hám ótkeriw bolıp tabıladı.

2020-jıldıń noyabr ayınan baslap Qurmanǵazı orkestrine Medet Ermekkalievich Kuanıshev basshılıq etpekte. Orkestr jılına 100 koncert beredi, tamashagóyler sanı 35000 adamdı quraydı.

Orkestrdiń repertuarı 5000 nan aslam shıǵarmalardı óz ishine aladı. Qurmanǵazı atındaǵı orkestrdiń ayırıqsha maqtanışı - keń hám hár tárepleme repertuarı. Bul jerde iri formalı janrlar - simfoniylar, kantatalar, orkestrdiń pútkil

⁴ [Краткая история оркестра казахских народных инструментов](#) [Архивная копия](#) 18 апреля 2020 на [Wayback Machine](#).

quramı ushın hám orkestrdegi ayırım saz ásbapları ushın koncertler, kúyler hám xalıq qosıqlarınıń qayta islengen kórinisleri de orın alǵan. Orkestr repertuarında xalıq kompozitorları Qurmanǵazı, Tattimbet, Dina, Dáwletkereydiń, sonday-aq, qazaq kompozitorları A.Jubanov, M.Tólebaev, E.Brusilovskiy, L.Hamidiy, N.Tlendievlerdiń kúyleri hám qosıqları menen bir qatarda Glinka, Chaykovskiy, Betxoven, Mocart, Verdi, List, Shubert sıyaqlı dúnya júzlik klassikleriniń shıǵarmaları da orın alǵan. Sonday-aq, dúnyanıń túrli mámleketleriniń muzıkalıq folklorı da orınlanadı.

Repertuarda xalıq kompozitorlarınıń kúyleri, qazaq hám sırt el kompozitorlarınıń shıǵarmaları orın alǵan. Orkestrdiń repertuarı Qazaqstannıń, pútkil dúnyanıń muzıkalıq mádeniyatına múraǵat etiw qanshelli paydalı ekenin ayqın kórsetedi. Orkestrdiń atqarıwshılıǵınıń tiykarǵı baǵdarları - bul qazaq xalıq saz muzıkası, folklor tarawındaǵı joqarı professional aǵartıwshılıq. Orkestr jámaáti qazaq milliy kórkem óner hám mádeniyatınıń rawajlanıwı ushın atqarıwshılar quramın da, repertuardı da tolıqtırıw boyınsha maqsetli túrde miynet etpekte.⁵

Búgingi kúnde xalıq orkestrleri Qazaqstannıń muzıkalıq mádeniyatında eń áhmiyetli orındı iyelewdi dawam etpekte. Olar tek ǵana ótmish miyrasın saqlap qalmastan, al onı rawajlandırıwda da belsene qatnaspaqta, dástúriy shıǵarmalar menen birge milliy motivlerden ilham alǵan házirgi zaman kompoziciyaların da atqarmaqta. Mámlekettiń kóplegen aymaqlarında mámleket hám jeke baslamalar tiykarında folklor-etnografiyalıq ansámbller hám orkestrler dúzilgen. Orkestrler xalıqaralıq festivallarǵa, mádeniy almasıwlarǵa qatnaspaqta, jaslardı oqıtıw hám aǵartıw islerine belsene tartılmaqta. Usılay etip, xalıq orkestrleri ótmish penen keleshek, dástúr menen jańalıq arasındǵı áhmiyetli orına aylanıp, házirgi mádeniyat sharayatında qazaq xalqınıń ózgeshe seslik keńisligin qalıplestirmekte.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIń RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIń TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ

⁵ [Казахский оркестр народных инструментов](#) // [Казахстан. Национальная энциклопедия](#). — Алматы: [Қазақ энциклопедиясы](#), 2005. — Т. III.

НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.

2. Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.

3. Gulmaryam K., Ğaziynexan D. SHOMANAY RAYONI JUMABAY JIRAW BAZAROV ATINDAĖI 13-SANLI BALALAR MUZIKA HÁM KÓRKEM ÓNER MEKTEBI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 6. – С. 75-78.

4. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEŇELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.

5. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.

6. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.

7. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSHIMOVTIŇ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.

8. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.